

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Bence Erika

„Libák lettünk, fiam, Istenem, milyen vakmerő libák!”

Grecsó Krisztián: *Tánciskola*. Magvető Kiadó, Budapest, 2008

A másik dimenzió; a határok átlépése és az átalakulás (a mássá válás) folyamata jelenti Grecsó Krisztián regényeinek egyik legfontosabb jelentésképző momentumát. Első regényében, az *Isten hozottban* (2005) az e világi-túlvilági határok mosódnak el. Visszajáró lelkek tudósítanak a jelenről szavukat meghallani képes kiválasztottak, a „kaliberek” számára. Gazdátlan árnyékok (halottak fényképeiről lekerült sziluettek) jelennek meg a tanácsháza falán, de csak a sáraságiak számára láthatóak. Az idő és a látás ugyanis helyi specifikum, a Sáraság-mítosz része: lényege a kollektív emlékezet és tekintet jelenségegyüttese. Múlhatatlan szomjúság gyötri a helybelieket, amit enyhíteni állandó érvénnyel kantával járnak. Az ördög pulikutyafejű kocsisa úgy száguldozik az utcákon, hogy arra engedélye van az Örökkévalótól.

A *Tánciskola* világába lépve sem térben, sem időben nem távolodunk el attól a miliőtől, amelyet az előző regény befogadása végeztével odahagytunk. Valahol az Alföldön, a Viharsarokban, egy Feketevárosnak nevezett kisvárosban, majd a közeli megyeszékhelyen, Tótvárosban, ismét minden megtörténhet. A világra vetülő kollektív tekintet fogja be és értelmezi az eseményeket. Az ördögnek itt is hatalma van: kábítószeres bódulatukban látogatja az ittlévőket – kételementes életet ígér nekik, ha szövetséget kötnek vele.

Miként az előző regényszöveget Gellér Gergely kollektív tudásból való kiszorulásának története (talált gyerekként ugyanis nem tartozik a másként látók közösségébe), a *Tánciskola* törzsanyagát is laza kerettörténet fogja közre, amely „az első, igazán problémás délutánon” (5) veszi kezdetét, amikor Voith Jocó utolsó éves ügyvédbojtár először tapasztalja nagybátyja furcsa viselkedését. A lezárást (Judit vádbeszédét) viszont e kezdő történet értelmezésének, magyarázatának tekinthetjük. A lány beszéde – egyike a történeten végigfutó magánbeszédeknek – megfosztja az események értelmét a rájuk vetült misztikus máztól – nyomában nem marad más mint a vidéki létformát átható tespedtség. Szalma Lajos ugyanis azt követően véli a permetezőt kintornának, és hall ki belőle múltat megidéző dallamokat, hogy Judit bátyja, a nagybácsi Jocót megelőző „tanítványa” közlekedési balesetet okoz, amelyben nemcsak maga, hanem az édesapja is életét veszti, Judit pedig örökre béna marad. A fiú ugyanis a kábítószeres mámorban valóban elhiszi, hogy szövetséget köthet az ördöggel, minekutána számára nincs többé lehetetlen; a sebeséget is legyőzheti. A kábítószert és a vízió magyarázatát viszont Szalma Lajos adta/közvetítette számára. „...de Judit csak azt mondta, hogy arról beszél, amikor megjelenik egy alacsony férfi, aki ajánlatot tesz, további akárhány évre és a kételyek nélküli boldog életre, és azt Szalma Lajos nemcsak elhitte, de kellemesen propagálta is, Judit bátyjának bizonyosan, ő megkapta az ajánlatot, és a támogatást, mert a nagy karmester biztos volt benne, hogy ő mint az ördög megbízott táncnára, a rend ismerője el tudja intézni...” (294). A korábban kissé groteszk, Don Quijote-i alkatnak számító Szalma Lajos e magyarázatban tanítványait megrontó sátáni alakká válik („a Szalma Lajos-féle sátán, a drága, bár ígérte a magas tudást, ami az autópályát illeti, valahogy nem úgy alakult” [296]), míg a szőlőkertjében tartott szeánszok (a „tánciskola”) pokoli beavatásokká minősülnek. Miként az *Isten hozott*ban – egy kislány meggyilkolása miatt ártatlanul meghurcolt – Klein Ede szállítja a túlvilágra a sárasági lelkeket, a *Tánciskolában* Szalma Lajos lesz az ördög zsoldosa („megbízott táncnára”), aki hozzá irányítja a megtévedteket. A lány beszéde nyomán a valóságra és „önmagára” („...ő mindig első embernek érezte magát, nem lehet igaz, hogy Szalma Lajosnak korábban csak egy buta unokaöccs volt, pedig ahogy Judit beszélt, nyilvánvaló lett, hogy a nagybátyja csak az után kezdett vele »érdemben« foglalkozni, hogy ifjú tanítványa meghalt, akkor egyszerre megszólalt a kerti permetező, akkor kellett megnézni a békák Waterloo-ját, vonulni kezdett a múlt...” [294]) ébredt Jocó később még ettől az ördögi vonzattól is megfosztja nagybátyját, s nem látjuk többé másnak mint egy kisszerű szélhámosnak, aki

kihasználva a tanári pálya nyújtotta lehetőségeket – a fiatal korúak közelségét és az általa előállított drogok okozta önkontrollhiányt –, valamiféle kétes népszerűsége és hamis tekintélyre tesz szert körükben: „...és mindketten egy önelégült, ötvenes férfit képzeltek maguk elé, aki most, ma este végképp megnyugodhatott, ő megtette, amit megkövetelt tőle a sors, egyetlen húzással intézett el mindent: Jocó állását, egy asszony boldogságát, Judit pedig kapott egy udvarlót. Három légy egy csapásra. Most biztosan nagyon elégedett. A tett színhelyére visszajáró tettes fel már nem támaszthatja a halottat, de minden másan javított” (298).

A mű utolsó szakaszáig azonban csak sejtéseink vannak, nem tudunk többet mint a regény főhőse. Ami közben kibontakozik előttünk: egy mai értelemben vett Don Quijote–Sancho Panza-történet, ahol a frusztrált, kisebbségi komplexussal terhelt Jocó kétségbeesetten igyekszik „nagybátyjává lényegülni”, aki mind testalkatában, mind életvezetésében sokkal előnyösebbnek és sikeresebbnek látszik nálánál. Amíg a huszonhárom éves Jocó alacsony termetű (nagybátyjának a válláig sem ér), pókhasú és kopaszodó („elől ritkás haját érettségi óta szeszekkel, balzsamokkal kente” [15]), addig nagybátyja filmszínész külsővel rendelkezik; unokaöccsével ellentétben – aki végigszenvedte és magolta a tanulóéveket, a lányok fölényesen viszonyulnak hozzá, a férfiak átnéznek felette, pl. ugyanannak a személynek többször is bemutatják vagy be kell mutatkoznia – nem törődik a karrierjével, képtelenségekkel üti el az időt, fiatal és idősebb nőket egyaránt megkap, egy sereg rajongó veszi körül. Kétszer kell halálközeli élményben részesülnie ahhoz, hogy végül is ráébredjen, a nagybátyját körülvevő aura hamis, egyrészt a függőség, másrészt az öncsaló nagyotmondás jelenti alapját. A látóvá alakító „halálélmény” az *Isten hozott*nak is beszéd-, illetve szövegszervező eleme. Ott Szamfira László matektanár mond halála előtt lényeglátó dolgokat a szerelemről és az életről; Szamfira Hildi víziójában az „ördög pulikutyafejű zsoldosa” ül a bakon, és feszülettel veri a csatakos lovakat, az ártatlanul megvádolt, öngyilkos Klein Ede pedig szürke kordén jön el a sáraságiaké, akik a szövetkezet titkárnöje által – az évi hangulatjelentés helyett – önkéntelenül legépelt szöveget Klein-naplónak nevezik el és halottaskönyvnek tartják, amelyben haláluk időpontja van előre megírva. Voith Jocó először túl sokat szippant a hasisból, s hatására vizionálja első találkozását az ördöggel, aki középkorú úr és – akár egy újkori Faust-történetben – szövetséget ajánl: „Ki van szabva az idő. Elgondolhatatlanul sok, de mégis véges. Mikor elfogy, akkor lépünk színre mi, ott az aratásunk. Huszonnégy éves vagy. Legyen dupla ennyi. Negyvennyolc esztendő, rengeteg élet, be sem látható a vége, fiam. Azalatt élheted világod, megfeledekezhetsz saját tehetetlenségedről, kételye-

idről, felülmúlhatod önmagad, elérheted önnön magaslatod és mélységed, minden kalandot átélhetsz, amit csak akarsz. Hozzásegítünk, biztosítjuk. Csak a vég. A vég sajnos a miénk, ez a megállapodás” (54). A második álomlátást viszont az – egyébként szerencsés kimenetelű – autóbalesetekor (a történések ismétlődnek!), eszméletvesztés során éli át, amikor újra megjelenik előtte a – Szalma Lajos beszédmódjára és gesztusaira emlékeztető – gyeheña ura; dr. Voith József azonban ezúttal is elutasítja a szerző-désajánlatot: „Ami az én örömöm, az legyen tényleg az enyém! Egy kiélt, felkopott, áthazudott, de saját múlt. Annyit tudok, amennyit lehet, de azt én tudom. És legyen, ha muszáj: állandó és kínzó kétségekkel” (275–276). E második – képileg is manifesztálódó – kísértéstörténetben sajátóságosan mosódnak el a határok. Az ördög Lajos bácsira hasonlít ugyan, de Joco saját vonásait véli felismerni benne, azaz: a saját magában felelt kísértést győzi le. A Szalma Lajos-utánérzéssel való szakítás („Ő nem lesz Szalma Lajos, aki II. János Pált látja a szajoli lángokban, meg Teréz anyát.” [274]) egyúttal a drogfüggéstől való menekülés is. Sajátos módon mindkét álomból Szalma Lajos ébreszti, de lényegi különbségek figyelhetők meg magatartásában: amíg első alkalommal gúnyosan nevet rajta, a második alkalommal siratja. Beszélgetésük a valóságról szóló, de Joco útkeresésére metaforikus értelemben is vonatkozó utalással zárul:

„– Olyan, mintha nem is lenne út – mondta.

– Nincs is – mondta mosolyogva Szalma Lajos, és rápillantott.

Már előre nézett, a szélvédőjére, mikor hozzátette.

– De ábrándozni azért lehet.” (280)

Az átalakulás más formái is megtörténhetnek a megjelenített világban. Tárgyak átváltoznak vagy antropomorfizálódnak, az emberek ideig-óráig vagy tartósan animális vonásokat vehetnek fel. A permetezőből egyszerre kintorna válik, s zenéjére vonulni kezd Lajos bácsi előtt a múlt. Máskor az alföldi városokat „személyesítik” nővé: „A városoknak nemcsak lelkük van, mint a korpás szakállú szakértők mondják, de testük is, fölfedezni, megízlelni, megsimogatni való fizikumuk. [...] Az Alföldön asszonyok a városok, nem kamaszlányok, mint a Dunántúlon” (37–38). Szalma Lajos elbeszélő közvetítette beszédéből tudjuk meg, miszerint „Tata ... serdülő lány, ...Feketeváros asszony, két gyerekkel és elnyűtt keblekkel, Tótváros pedig szikár, apró testű, mégis dús mellű anya...” (38) Egy vasúti gyaloghídon képzelődve „bealusszák és megálmodják Magyarországot” (99). Ismét másik alkalommal – egy teherautóról szabadult liba „ámokfutása” láttán – libáknak képzelik magukat, miközben Lajos bácsi előtt megképződnek a világirodalom „halálraíteltjei” (pl. a „városból érkező Audi A4-esben *Anna Karenina* ült, testét a szűk ruha prése tartotta egyben, az öreg

Szindbád pedig a túloldali járdán tolt a biciklit, Krúdy doktort hibáztatta a hosszúra és megalázóra nyúló halálért” [97]). Ekkor mondja a nagybácsi – a kötet védőborítóján mottóvá, általunk pedig a történet metamorfikus sajátosságaira utaló címként kiemelt – mondatokat: „Libák lettünk fiam, Istenem, milyen vakmerő libák! Gyere, gágogj te is!” (95) De elvont jelenségek és fogalmak is megtestesülhetnek, érzékivé válhatnak. A meggyötört léleknek pl. „búze” van.

A különböző halálnemeknek és naturalisztikus leírásuknak ebben a regényben is kiemelt szerepe van. Nagybátyjának engedelmeskedve Jocó végignézi pl. a békák Waterlooját: miként tapossák halálra csapataikat a kamionok, hogyan ragad kerekeikre a véres húspép. A forgalommal szemben haladó libát úgy üti el egy Mercedes, hogy szétrepülő tollazata befedi a tótvárosi határt. Történetet hallunk Csicsely apjának haláláról, aki vonat elé feküdt úgy, hogy közben szuggerálta a feléje tartó kerekeket (nehogy idő előtt lefékezzenek!). Jocó apja alkoholos örületében a saját fejét metszi le egy élesre fent kaszával, míg a Judit bátyja okozta balesetben úgy szétszóródnak a testrészek, hogy később sem lehet biztosan azonosítani, melyik kihez tartozó; Judit fél órát néz farkasszemet egy leszakadt karral, miközben ő sem tudja eldönteni, hogy az apjái-e vagy a bátyjái. A látás- és a hallásérzékelés is specifikus e világban. Szereplői a különleges látványt és képet megmutató „harmadik szem”-ről beszélnek, meg különleges haláláról, amely révén meghallható a szférák zenéje. Jocó – egészen a szakítás pillanatáig – kétségbeesetten törekszik arra, hogy e készségek birtokosává váljon, de nem vagy csak pillanatnyi ideig képes rájuk. Szalma Lajos tudatában a halálnak is ritmusa van: ha „pörgős kilencnyolcad következik, kiugrik a szívünk, akkor pedig tudni lehet, hogy a halál következik” (96). Nemcsak a halálközelség, de más élettevékenységek és szokások is rítussá, sőt pogány misztériummá alakulnak a szereplők életében: az első szerethetés élménye éppúgy, mint a tánc, a futás vagy a lángosevés folyamata, minek során az elfogyasztott étel „Krisztus teste”-ként aposztrofálódik képzeletükben.

A különböző hangvételi, eltérő narrátoroktól származó beszédmodok is keverednek a regénytörténetben: vagyis nem mindig eldönthető, hogy egy meghatározott szituációban épp ki beszél. A legfőbb ténykedő persze a kívülről elbeszélő, ugyanakkor előfordul, hogy oldalakon keresztül csak átmeséli, vagy megismétli Szalma Lajos szavait/beszédét, olykor a nagybácsi beszédébe Jocó belső monológjai, csak magában mondott gúnyos megjegyzései ékelődnek. Csicsely, a bakter anekdotikus történetét a fiú, Csicsely Lajos elbeszélése révén ismeri meg a főhős: funkcióját tekintve sejteti, és előrevetíti Voith Károly halálát, de Jocó nem érzékeli az utalást.

A liba-metaphora iróniájához hasonló megjegyzések és észrevételek telítik a szöveget, ám a metaforikus-allegorikus beszéd ugyanígy jellemzi szerződését.

Az *Isten hozatra* reflektáló sajátossága Grecsó második regényének, pontosabban befogadásának az a sajátossága is, miszerint ebben a történetben megint „rettenetesen” otthon érezhetjük magunkat: legalábbis minden (az alföldi tespedtség, a viselkedési allűrök, az útkeresések és kilátástalanságok) otthonosan ismerős.

Toldi Éva

Szentté avatva

Margócsy István: *Égi és földi virágzás tükre*. Tanulmányok a magyar irodalmi kultuszokról. Holnap Kiadó, Budapest, 2007

Margócsy István *Égi és földi virágzás tükre* című tanulmánygyűjteménye a magyar irodalmi kultusz kutatás alapműve, amely mindenekelőtt az irodalmi kultuszok nyelvi jellegzetességeit és retorikai aspektusait írja le, kialakulásuk és továbbélésük lehetőségeit vizsgálja, miközben a kultikus beszédaktus használatával és hatásával is foglalkozik.

A kötet tanulmányai az irodalmi kultusz jelenségének elméleti alapozását végzik el, s egyúttal lehetséges mintát, módszertani útmutatót is nyújtanak kutatásához. Eszerint – jócskán leegyszerűsítve – az irodalom kultikus szemlélete az a mód, ahogyan az irodalomról való beszédben az irodalmi művet létrehozó egyén – legtöbbször költő – vagy maga az irodalom felmagasztosul, amelynek során vallási attribútumokkal, isteni jellemzőkkel ruházzák fel, elrugaszkodik a földi világtól, a vallási kultuszokhoz válik hasonlónak, szakrális képzetekkel írható le, jellemzésére a vallási szókéncset aktivizálják, vallási áhítat veszi körül. A jelenség a romantika korában alakult ki, amikor az esztétikai élményt transzcendens élményként fogják fel. Ekkor jön létre a zseni kultusza is, a „mitikus teremtő”, a „teremtő atya” képzete, aki nem mindennapi figura, kiválasztott, szent és sérthetetlen. Szerepvállalását a prófétaéval azonosnak tekintették, társadalmi megbecsülése rendkívülinek számított, anyagi elismertségére azonban már nem fordítottak ekkora gondot. Ekkor alakult ki a nemzet korszerű fogalma is,